

POLSKA — POLOGNE

MARIA PERZYŃSKA-HOLASOWA (Poznań)

PRZEGLĄD POLSKICH PRAC DOTYCZĄCYCH SŁOWIAŃSZCZYZNY
STAROŻYTNEJ I WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ NA PODSTAWIE
PUBLIKACJI Z 1977 R. (Z UZUPEŁNIENIEM ZA ROK 1976)

DZIEJE BADAŃ, INFORMATORY, PRACE O CHARAKTERZE OGÓLNYM

W związku z 25-letnią rocznicą istnienia Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN dokonano podsumowania wielokierunkowej działalności tej placówki, przedstawiono jej schemat organizacyjny oraz kolejne przeobrażenia (*Instytut Historii Kultury Materialnej...*, 1977).

Z okazji zbiegającego się jubileuszu 60 rocznicy urodzin oraz 40-lecia działalności naukowej dyrektora IHKM PAN, prof. dra Witolda Hensla, scharakteryzowano jego osiągnięcia na polu IHKM, jak również na arenie międzynarodowej (*Jubileusz...*, 1977).

Nieznane dotychczas materiały archiwalne dotyczące dziejów archeologii polskiej w drugiej połowie XIX oraz początkach XX w., zdeponowane w Bibliotece Kórnickiej PAN, opublikował J. Fogel (1977). K. Dąbrowski przedstawił dzieje badań archeologicznych na terenie Kalisza oraz regionu kaliskiego, z podkreśleniem roli wystawiennictwa i popularyzacji tych badań dla rozwoju historii i kultury regionalnej (1977a). Ten sam autor w kolejnym artykule przypomina najważniejsze osiągnięcia Polski w zakresie budowy i organizacji rezerwatów archeologicznych oraz wskazuje miejsce zabytków archeologicznych w polskich poczynaniach zmierzających do ochrony środowiska naturalnego (1977).

Aktualny stan badań oraz najważniejsze osiągnięcia zyskującej coraz większą popularność na terenie naszego kraju śródlądowej archeologii podwodnej, przedstawili A. Kola i G. Wilke (1977).

W. Błaszczyk w dwóch artykułach przedstawił dorobek i rozwój współpracy archeologii z paleozoologią od XIX w. począwszy aż do momentu wykształcenia się samodzielnej dyscypliny naukowej pod nazwą archeozoologii (1975, 1977).

Aktualny stan dyskusji nad etnogenezą Słowian w historiografii przedstawiony został przez G. Labudę (1977).

Trochę uwag krytyczno-polemicznych dotyczących etnologicznej interpretacji i sposobu wykorzystywania analogii etnograficznych w postępowaniu badawczym archeologii i prahistorii przedstawili A. Pozern-Zieliński i J. Ostoja-Zagórski (1977).

Przegląd różnorodnych form i zakresu wykorzystywania Bałtyku przez mieszkańców Pomorza Wschodniego, zmieniających się na przestrzeni wieków w związku z rozwojem umiejętności technicznych człowieka przedstawił J. Szwed (1977). Chronologicznie praca dotyczy okresu od momentu pojawienia się pierwszych grup ludzkich nad Zatoką Gdańską po schyłek okresu wędrówki ludów.

W opracowaniu W. Sędzika wydana została drukiem prasłowiańska terminologia rolnicza dotycząca roślin uprawnych oraz użytków rolnych. Podstawę opracowania stanowiły powszechnie znane słowniki opisowe i etymologiczne poszczególnych języków słowiańskich (1977).

Cybernetyczny sposób analizy kultury archeologicznej, jego korzyści i perspektywy poznawcze zaprezentował T. Czakan (1977).

S. Kurnatowski szeroko uzasadniał konieczność wykonania archeologicznego zdjęcia obszarów Polski Północnej przez systematyczną inwentaryzację stanowisk archeologicznych, zakrojoną na szeroką skalę. Postuluje konieczność rozsądnej ochrony stanowisk archeologicznych, które należy zachować jako materiał do badań przyszłych pokoleń dysponujących doskonalszym od obecnego aparatem badawczym (1977a).

Próba korygowania konwencjonalnych dat C_{14} za pomocą metody dendrochronologicznej, dysponującej próbkami wydatowanymi z dokładnością do 1 roku, przedstawiła L. Paderewska (1977). Próby te pozwoliły na przesunięcie wstecz datowania początków i końca neolitu, m. in. także na ziemiach polskich.

O zastosowaniu metody archeomagnetycznej do badań archeologicznych, szczególnie przydatnej w zastosowaniu do badań ceramiki i obiektów glinianych, pisali W. i Z. Czyszek (1977). Autorzy przedstawili wyniki własnych obserwacji oraz aktualny stan badań i osiągnięć na tym polu w ważniejszych ośrodkach naukowych zajmujących się archeomagnetyzmem, takich jak: Francja, Włochy, Anglia, ZSRR, Bułgaria i Czechosłowacja.

Zastosowaniem kwantomietru rentgenofluorescencyjnego do badań składu chemicznego ceramiki pochodzącej z badań na terenie Sandomierza i jego okolic zajęli się A. Buko i Z. Werfel. Autorzy podają ogólną informację o metodzie, sposobie przygotowania próbek oraz prezentują wyniki badań przeprowadzonych w Pracowni Archeologicznej IHKM PAN w Sandomierzu. Prezentowana metoda posłużyć ma jako jedna z podstawowych przy określaniu pochodzenia wyrobów ceramicznych (1977).

Wyniki badań antropologicznych przepalonych kości ludzkich zaprezentowała J. Gładkowska-Rzezycka (1977). Autorka informuje m. in., jaki powinien być tok postępowania przy eksploracji przepalonych szczątków poszczególnych form pochówki, aby materiały zachowały pełną wartość naukową.

Podstawowe zasady zabezpieczenia zabytków z drewna, metali oraz ceramiki zaprezentowane zostały w artykule J. Lehmana (1977).

Krótki zarys pradziejów ludności zamieszkującej dorzecze dolnej Warty opracowany został przez J. Żaka. Artykuł zawiera zestawienie 93 stanowisk z okresu od paleolitu po wczesne średniowiecze (1977b).

E. Folwarczny-Miśko i A. Jodłowski przedstawili zarys rozwoju przestrzennego osadnictwa na obszarze Wieliczki od neolitu do XIII w., zrekonstruowany na podstawie dotychczasowych wyników badań archeologicznych. Szczególnie intensywne osadnictwo, związane z eksploatacją i warzelnictwem soli rozwijało się tutaj w okresie przedrzymskim i rzymskim, a następnie w okresie wczesnośredniowiecznym od XI do XIII w. (1977).

J. Augustyniak opublikował wyniki badań wykopaliskowych i penetracji terenowych na obszarze międzyrzecza Warty i Pilicy. Wynikiem tych badań było zinventaryzowanie oraz częściowe przebadanie 20 stanowisk o różnej chronologii (1977).

B. Dzieduszycka opracowała rejestr stanowisk archeologicznych z rejonu jeziora Gopła, zinventaryzowanych w trakcie badań powierzchniowo-weryfikacyjnych, prowadzonych przez Zakład Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu. Stanowiska pochodzą z różnych okresów chronologicznych (1975).

Opublikowane zostały rezultaty badań powierzchniowych przeprowadzonych na terenie Ziemi Lubuskiej (A. Kołodziejski, A. Marcinkian 1977) oraz wyniki systematycznych badań wykopaliskowych na stanowiskach z różnych okresów chronologicznych, prowadzonych przez PMA w Warszawie (T. Dąbrowska 1977)., m. in. na cmentarzysku grupy podlaskiej z XII - XIII w. w Dłubowie, woj. białostockie oraz na ciałopalnym cmentarzysku kultury przeworskiej w Kamieńczyku, woj. ostrołęckie.

Wyniki poszukiwań powierzchniowych w obrębie Kotliny Dynowskiej, a w szczególności na obszarze samego Dynowa nad środkowym Sanem, opublikował M. Parczewski (1977).

W 1977 r. ukazał się dziesiąty tom Informatora Archeologicznego prezentujący w zwięzłej formie wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych przez różne instytucje na 302 stanowiskach krajowych oraz 20 zagranicznych. Informator poprzedzony jest wstępem pióra prof. W. Hensla oraz innych wydawców oceniających jego rolę z perspektywy 10-lecia.

Kolejny zeszyt badań archeologicznych prowadzonych w 1976 r. przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka zawiera informacje o bieżących pracach prowadzonych na stanowiskach z różnych okresów chronologicznych, m. in. na wielokulturowej osadzie w Gdowie, woj. krakowskie, gdzie obok pozostałości osadnictwa neolitycznego natrafiono na obiekty kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich, reprezentowane przez słupową budowlę mieszkalną i liczne zabytki ruchome (K. Reguła); na terenie Zamku Żupnego w Wieliczce odślonięto relikty drewnianej obudowy szybu górniczego, datowanego wstępnie na XIII - XV w. (A. Jodłowski, K. Reguła)

oraz dalsze elementy budowli zamkowych z XIV - XV w. (S. Świszczowski); w rejonie Wieliczki prowadzono badania powierzchniowe uzyskując nowe materiały do prehistorycznego i wczesnośredniowiecznego osadnictwa tego regionu, w postaci 60 nowo odkrytych stanowisk z różnych okresów chronologicznych (K. Godłowski). Nie udało się natomiast rozwiązać problemu lokalizacji i chronologii wczesnośredniowiecznej warzelni soli, poszukiwanej na terenie Wyspy Solnej w Kołobrzegu (A. Jodłowski) (1977).

Wydany w 1977 r. 19 zeszyt Śląskich Sprawozdań Archeologicznych zawiera komunikaty zapoznające nas z wstępnymi wynikami badań stacjonarnych i powierzchniowych, przeprowadzonych w roku sprawozdawczym na stanowiskach znajdujących się w granicach dawnego woj. wrocławskiego. Z interesujących nas okresów opublikowano: wyniki badań na wielokulturowych stanowiskach nr 3 i 4 w okolicy wsi Żarek, woj. legnickie, z reliktnymi pomieszczeń mieszkalnych, gospodarczych i innych z okresu kultury łużyckiej, wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza z XI - XII w. (J. Bakszas, R. Piwko); na stan. 3 w rejonie wsi Brodno, woj. wrocławskie — osada z pozostałościami budowli zrębowych, jamami gospodarczymi i paleniskami, datowana na podstawie ceramiki oraz zapinki brązowej odmiany B, według chronologii J. Kostrzewskiego, na I i II fazę późnego okresu lateńskiego (K. Bykowski); na osadzie z okresu wpływów rzymskich — ziemianki, jamy mieszkalne i paleniska — w Rogowie Opolskim, woj. opolskie (W. Piszczalowski); na wielokulturowym stanowisku nr 4 w Bystrzycy Oławskiej, woj. wrocławskie — osada produkcyjna z III - IV okresu wpływów rzymskich, z licznymi obiektami takimi, jak: budowle słupowe, półziemianki, paleniska, jamy gospodarcze, piec jednokomorowy typu mielesz, kotlinowe piece dymarskie, składowiska gliny i liczny inwentarz ruchomy, ponadto cmentarzysko szkieletowe, datowane kabłączkami skroniowymi na X w. n. w. (H. Śledzik); na osadzie w miejscowości Chwałków, gm. Marcinowice, datowanej ceramiką, m. in. typu praskiego, na VI - VII w. (K. Wachowski); na cmentarzysku kurhanowym z VII w., nawarstwionym na osadę kultury przeworskiej z IV/ V w. (S. Pazda); na trzyczłonowym grodzisku wczesnośredniowiecznym w Dobromierzu, datowanym ceramiką na IX w. (B. Czerska, J. Kaźmierczyk). Obszerniej omówiono wyniki badań na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu, gdzie przebadano dalsze 4 poziomy osadnicze z reliktnymi zabudowy mieszkalnej, gospodarczej i użytkowej z pierwszej połowy XI w. oraz bogatym inwentarzem ruchomym, wśród którego wystąpiła grupa zabytków związana ze zburzoną katedrą z czasów Bolesława Chrobrego (J. Kaźmierczyk, C. Lasota). Przedstawiono też wyniki badań archeologiczno-architektonicznych prowadzonych wokół założeń klasztoru św. Wincentego ufundowanego w XII w. Stwierdzono tu występowanie 4 faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego — osady otwartej datowanej ceramiką na XI i pocz. XII w., nawarstwień związanych z budową klasztoru romańskiego z pierwszej połowy XII w., rzędowego cmentarzyska przykościelnego z połowy XII w. oraz poziomu związanego z jednym z etapów rozbudowy klasz-

toru w okresie późnośredniowiecznym (C. Lasota, A. Pawłowski). Ponadto opublikowano tu wyniki badań ratowniczych na terenach objętych budową fabryki w Opolu-Grotowicach, gdzie stwierdzono występowanie zabytków z okresu neolitu, kultury przedłużyckiej, łużyckiej z V okresu epoki brązu, przeworskiej z III - IV w., wczesnośredniowiecznych z X - XII w. oraz średniowiecznych (J. M. Burdukiewicz); rezultaty badań przeprowadzonych na obszarach śląskiego zagłębia złota, w rejonie wsi Plakowice, Żeliszewo, Bukówka, Głucholazy i bloku Karkonosko-Izerskiego. Zinventaryzowano tu kilka tysięcy wybierzysk, szybów i stanowisk płuczarskich funkcjonujących w XII - XIV w. (J. Kaźmierczyk) oraz wyniki poszukiwań powierzchniowych w dorzeczu górnej Oławy (K. Rytka).

Zespół pracowników Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu opracował kolejny (VII) tom *Polish Archaeological Abstracts*, obejmujący 294 abstrakty publikacji z różnych okresów chronologicznych (1977).

Opracowany został kolejny przegląd polskich prac dotyczących Słowiańszczyzny starożytnej i wczesnośredniowiecznej na podstawie publikacji z 1975 r., uzupełniony bibliografią zestawioną w porządku alfabetycznym (M. Perzyńska-Holasowa) oraz dla tego samego okresu przegląd badań prowadzonych w 1977 r. na terenie ZSRR (J. Effertowa).

W opracowaniu niniejszym uwzględniono ponadto w części bibliograficznej takie pozycje, jak: recenzje, polemiki i dyskusje oraz przeglądy bibliograficzne.

STAROŻYTNOŚĆ

Publikacje źródłowe. Przegląd badań archeologicznych prowadzonych w 1976 r. na obszarze Polski, na stanowiskach z epoki brązu i żelaza, w języku angielskim opublikowali K. Tunia (1977) i Z. Woźniak (1977).

Analizę chronologiczno-typologiczną zabytków ruchomych kultury przeworskiej, odkrytych na obszarze Górnego Śląska (ozdoby i części stroju, uzbrojenie, przedmioty codziennego użytku oraz ceramika) opublikował K. Godłowski (1977a). Opracowanie powyższe stanowi część składową przygotowanej w latach ubiegłych kompleksowej monografii kultury przeworskiej Górnego Śląska.

W 1977 r. ukazało się kilka publikacji źródłowych materiałów sepulkralnych. J. Jaskanis przedstawił w formie katalogu całość znanych dotychczas materiałów pochodzących z cmentarzysk kultury zachodniobałtyjskiej. Opracowanie niniejsze traktuje autor jako bazę materiałową do dalszych rozważań natury analityczno-syntetycznej nad zagadnieniem obrządku pogrzebowego tej kultury (1977).

T. Makiewicz zajął się opracowaniem materiałów ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Tucznie, woj. bydgoskie — jednego z największych cmentarzysk tego okresu na terenie Kujaw. Z analizy bogatych

i różnorodnych materiałów wchodzących w skład wyposażenia grobowego wynika, że cmentarzysko użytkowane było w dwóch fazach w okresie od późnego okresu lateńskiego do młodszego okresu wpływów rzymskich (1975).

Źródłową publikację materiałów archeologicznych z dwóch cmentarzysk i osady kultury przeworskiej z pierwszego okresu wpływów rzymskich w miejscowości Kurza, woj. kaliskie, przedstawiła E. Kaszewska (1975). Ta sama autorka opracowała również materiały (1200 pochówków) z przedwojennych badań wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku kultury przeworskiej w Gledzianówku, woj. plockie, datowanym na okres późnolateński i rzymski (1977).

Ponadto w formie sprawozdań lub krótkich komunikatów przedstawione zostały rezultaty badań wykopaliskowych prowadzonych na kilku osadach i cmentarzyskach w następujących miejscowościach: woj. koszalińskie — w Gronowie kontynuowano badania na birtualnym cmentarzysku kultury wielbarskiej. Przebadano dotychczas 10 kurhanów jedno- i wielopochówkowych, datowanych na podstawie wyposażenia na fazę B₂/C₁ okresu wpływów rzymskich (R. Wołągiewicz 1974). Badania na tym cmentarzysku doprowadziły również do odkrycia u podstawy nasypów niektórych mogił reliktywów pola ornego nawarstwionego na pozostałość osadnictwa z okresu wczesnorzymskiego. Na podstawie stratygrafii ustalono czas użytkowania pola na fazę B_{1b}—B₂ okresu wpływów rzymskich (R. Wołągiewicz 1977a); woj. olsztyńskie — w Wyszemborku przebadano osadę z okresu wpływów rzymskich, datowaną na podstawie ceramiki na II w. n. e. Odślonięto kilkadziesiąt jam o różnych rozmiarach i funkcji, m. in. zarysy domów mieszkalnych i jam do przechowywania zboża (J. Antoniewicz 1977); woj. sieradzkie — w Konopnicy n. Wartą kontynuowano badania na cmentarzysku kultury przeworskiej o dużej rozpiętości chronologicznej od końca III fazy okresu późnolateńskiego do fazy D późnego okresu wpływów rzymskich. Odślonięto w sumie 125 grobów popielnicowych i jamowych. Ciekawym zjawiskiem w dziedzinie obrządku pogrzebowego, zaobserwowanym na tym cmentarzysku, było m. in. wbijanie w wypełnisko grobu noża lub oszczepu (B. Abramek 1977); woj. wrocławskie — w Mietkowie natrafiono na ślady osadnictwa kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich, datowanego ceramiką na III - IV w. n. e. (K. i J. Romanowowie 1977).

Pierwszą w tym zakresie próbą kompleksowego opracowania tkanin z okresu wpływów rzymskich z obszaru ziem polskich podjął J. Maik (1977). Podstawę materiałową opracowania stanowiło 270 próbek tkanin wełnianych, lnianych i jedwabnych. Autor zajął się kolejno omówieniem technologii badanych materiałów, rekonstrukcją ówczesnych strojów, rekonstrukcją warsztatu tkackiego oraz ówczesnymi technikami tkackimi. Stwierdził, że wyroby ówczesne odznaczały się dobrą jakością i starannym wykonaniem, przy czym większość z nich została wyprodukowana w warsztatach rodzinnych.

Przedmiotem opracowania R. Madydy są sprzączki i okucia pasa używane na terenie Polski w okresie wpływów rzymskich i wczesnej fazie okresu

wędrówki ludów. Autorka przeprowadziła analizę chronologiczno-typologiczną badanych przedmiotów oraz dzięki bogactwu form metalowych jego części i sytuacji społeczno-gospodarczej w obrębie kultury wielbarskiej, przeworskiej i zachodniobałtyjskiej podjęła próbę rekonstrukcji ówczesnego pasa (1977).

Tematem artykułu J. Rozen-Przeworskiej są dwie kamienne rzeźby głów z piaskowca, znalezione na terenie Warszawy. Autorka dostrzega w obu tych zabytkach pewne podobieństwo do rzeźb celtyckich i galo-rzymskich. W świetle analizy sytuacji osadniczej, wskazującej na obecność Celtów na Mazowszu w rejonie środkowej Wisły istnieje zdaniem autorki możliwość powiązania tych zabytków z kulturą celtycką (1977).

Z zakresu nauk pomocniczych archeologii opracowane zostały materiały paleozoologiczne z osady kultury przeworskiej w Broniewicach, woj. bydgoskie (I. Kranz 1977).

Prace problemowe. Próbę oceny stopnia prawdopodobieństwa dotychczasowych teorii dotyczących lokalizacji pierwotnych siedzib Słowian przed ich rozsiedleniem się w VI - VII w., w świetle analizy paleodemograficznej podjął S. Kurnatowski. Wyniki tej analizy pozwalają, zdaniem autora, za najbardziej prawdopodobne uznać te teorie, które lokują siedziby Słowian w szerokim pasie obejmującym z jednej strony dorzecze Odry i Wisły, z drugiej dorzecze środkowego Dniepru i górnego Dniestru, a zatem uważające za słowiańską większość kultury przeworskiej, część ludności tzw. kompleksu późnozaruskiego oraz ludność północnych terenów kultury czerniachowskiej (1977).

W opracowaniu K. Godłowskiego ukazał się kolejny skrypt archeologii pierwotnej i wczesnośredniowiecznej (część IV), poświęcony czasom odpowiadającym okresowi rozwoju kultury lateńskiej w ciągu V - I w. p.n.e. na terenie tzw. „barbarzyńskiej” Europy, z pominięciem obszarów objętych przez cywilizację śródziemnomorską. Omówiono w nim wszystkie kultury występujące ówczesnie na badanym obszarze, ze szczególnym uwzględnieniem procesu ukształtowania się i rozwoju samej kultury lateńskiej oraz kultur młodszego okresu przedrzymskiego, szczególnie na terenie ziem polskich (1977).

Problemem identyfikacji grupy dobrodzieńskiej na podstawie analizy obrządku pogrzebowego z reprezentatywnych cmentarzysk tej kultury na terenie Górnego Śląska zajął się J. Szydłowski. Autor wykazał, że badana grupa stanowi chronologicznie późniejszą odmianę miejscowej kultury przeworskiej z bardzo nielicznymi i w wąskim zakresie występującymi zapożyczeniami stylistycznymi ze strefy środkowego Dunaju, łączącymi się z penetracją huńską. Jej specyfiką są ciałopalne cmentarzyska o warstwowej formie pochówka, charakteryzujące się bogactwem wyposażenia. Do ukształtowania tej grupy doszło w środowisku późnej kultury przeworskiej, ale rozwijała się ona w nieco odmiennych, mniej korzystnych gospodarczo i osadniczo warunkach. Stopniowe narastanie różnic określających terytorialną oraz chronologiczną odmienność grupy dobrodzieńskiej, było wynikiem wielu

okoliczności. Przyczyną jej zaniku były przemiany zachodzące w obrębie kultury przeworskiej w wyniku znacznego odpływu miejscowej ludności (1977).

Zagadnienie gospodarki hodowlanej w kulturze przeworskiej na Kujawach, w świetle analizy zwierzęcego materiału kostnego rozpatruje T. Makiewicz. Analiza struktury materiałów kostnych z badanego obszaru wykazała bardzo silną specyfikę Kujaw, wyrażającą się m. in. w bardzo wysokim udziale kości małych przeżuwaczy oraz niższym udziale kości świń, w porównaniu z obszarami Wielkopolski, Mazowsza i Pomorza Gdańskiego. Ślady silnych oddziaływań celtyckich tradycji gospodarczych na gospodarkę hodowlaną Kujaw widzi autor w wysokim udziale kości kozy i owcy (1977).

Dotychczasowe rezultaty badań prowadzonych na obszarze mazowieckiego ośrodka hutniczego przedstawione zostały w artykule S. Woydy. Ogólną liczbę pieców produkujących żelazo na badanym obszarze oszacowano na około 100 - 150 tysięcy. Rozpoznano tu cały zespół urządzeń produkcyjnych, pozwalających na prześledzenie całego cyklu wytwórczego (piece kotłowe, jamy do magazynowania rudy, piece wapiennicze, paleniska kuźnicze, piece wygrzewcze i do produkcji wapna) oraz związane z tym ośrodkiem osadnictwo mieszkalne. Najbardziej intensywna działalność tego ośrodka przypadała na młodszy podokres przedrzymski i starszy podokres rzymski. Nosi ona wszelkie cechy wyodrębnionego z gospodarki naturalnej zajęcia rzemieślniczego o charakterze towarowym (1977).

Zmiany zachodzące w strukturze uzbrojenia ludności kultury przeworskiej w ciągu okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów, zarówno w zakresie form poszczególnych elementów uzbrojenia, jak również zanikania i pojawiania się form nowych, przedstawił P. Kaczanowski. W obrębie badanego okresu, na podstawie analizy około 900 zespołów grobowych, wyróżnił autor pięć okresów różniących się pod względem częstotliwości występowania poszczególnych zestawów uzbrojenia (1976).

Zagadnieniem genezy i funkcji obiektów glinianych interpretowanych w dotychczasowej literaturze przedmiotu jako ołtarze ofiarne zajął się T. Makiewicz (1977a). Szczegółowa analiza chronologiczno-typologiczna i przestrzenna pozwoliła autorowi na wydzielenie czterech podstawowych grup tych obiektów, a mianowicie scytyjskiej, trako-dackiej, celtyckiej oraz germańskiej. Badane obiekty o niewątpliwie kultowym charakterze reprezentują, zdaniem autora, prąd kulturowy o genezie greckiej, rozprzestrzeniający się różnymi drogami na obszarach Europy. Ich pierwowzorami były kamienne ołtarze domowe lub mozaiki występujące w reprezentacyjnej izbie domu greckiego, przy czym w trakcie rozprzestrzeniania się uległa zmianie w poszczególnych kulturach ich treść ideowa. Z terenu Polski znane są dwa tego rodzaju obiekty z obszaru kultury przeworskiej — Krusza Zamkowa i Janikowo, d. powiat Mogilno. Autor widzi w nich dowód kontaktów dako-germańskich w okresie późnolateńskim.

R. Wołagiewicz poświęcił swój artykuł problematyce cmentarzyska z zespołem kręgów kamiennych w Grzybnicy, woj. koszalińskie, datowanego

na I - II w. n.e. Badany obiekt charakteryzuje współwystępowanie kurhanów kamienno-ziemnych, grobów płaskich, kręgów z głazów kamiennych i bruków trójkątnych, ponadto birytualizm obrządku pogrzebowego oraz kompletny brak w wyposażeniu grobowym broni i narzędzi z żelaza. Cmentarzyska tego typu stanowią zrejonizowaną grupę obejmującą swym zasięgiem głównie obszary pojezierza Kaszubskiego i Krajeńskiego, typologicznie nawiązującą do podobnych obiektów na terenach Skandynawii, skąd prawdopodobnie pochodzą. Użytkowników tych cmentarzysk identyfikuje autor z przybyłymi z północy grupami Gotów i Gepidów osiadłych czasowo na Pomorzu. Kamienne kręgi były, zdaniem autora, miejscami zgromadzeń publicznych — wieców i związanych z nimi ceremonii obrzędowych (1977).

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Prace materialowe. Przegląd badań archeologicznych prowadzonych w 1975 r. na stanowiskach wczesnośredniowiecznych z terenu ziem polskich opracowany został w języku angielskim przez K. Tunię (1977a).

W 1977 r. wydany został w formie katalogu pełny zestaw źródeł archeologicznych pochodzących z badań powierzchniowych i weryfikacyjnych, przeprowadzonych na wyselekcjonowanych obszarach próbnych Pobrzeża i Pojezierza Wschodniopomorskiego (F. Lachowicz, J. Olezak, K. Siuchniński), wytyczonych w obrębie dwóch głównych stref fizykogeograficznych, reprezentatywnych dla wszystkich kompleksów krajobrazowych Pomorza Środkowego. Układ katalogu wzbogacony został o nową pozycję dotyczącą szczegółowej charakterystyki środowiska naturalnego poszczególnych stanowisk osadniczych. Do katalogu w formie artykułów dołączone zostały: opracowania źródłowe dotyczące badanych obszarów (R. Walczak), dane toponomastyczne (H. Górnowicz), analizy materiałów botanicznych (M. Klichowska) oraz wyniki analiz zwierzęcych szczątków kostnych (Z. Schramm).

Opracowanie źródeł archeologicznych z VI - XIII w. dla obszarów Górnego oraz części Dolnego Śląska — w granicach Opolszczyzny — przygotowali J. Kaźmierczyk, K. Macewicz i S. Wuszkan (1977). Wprowadzeniem do katalogu jest krótka charakterystyka badań archeologicznych na tych terenach.

Pod redakcją W. Błaszczyka ukazała się publikacja poświęcona początkom i rozwojowi Starego Miasta w Poznaniu. Obejmuje ona całość referatów, komunikatów oraz związanych z nimi głosów w dyskusji, wygłoszonych na ogólnopolskim sympozjum naukowym w Poznaniu, zorganizowanym w 1973 r. (1977).

Rolę zespołu osadniczego w Kaszowie, d. pow. Milicz, w systemie militarnym z czasów monarchii piastowskiej nakreśliła B. Dzeduszycka (1976). Badany zespół, datowany na schyłek X i pierwszą połowę XI w., składający

się z małego, silnie ufortyfikowanego grodu, dwóch osad przygodowych i kilku osad jednodworczych, wchodził w skład małej jednostki terytorialnej. Duże znaczenie militarne grodu podkreśla jego silne ufortyfikowanie (m. in. baszta i znajdujące się wewnątrz grodu dwie wieże). Jego lokalizacja w znacznym stopniu związana była z przebiegającym tędy szlakiem łączącym Wrocław z Gniezmem.

Wyniki badań archeologicznych wczesnopolskiego ośrodka osadniczego w Jazdowie, złożonego z grodu, osady przygodowej z XII - XIV w. oraz targu u przeprawy przez Wisłę, przedstawione zostały przez U. Perlikowską i J. Michalskiego (1977). W trakcie prowadzonych tu badań poczyniono m. in. pewne obserwacje dające podstawy do przesunięcia chronologii ceramiki z cylindryczną szyjką na Mazowszu do XIV w. n.e.

Problematykę i zarys potrzeb badawczych w zakresie wczesnośredniowiecznych dziejów górnego dorzecza Bugu i Sanu w granicach chronologicznych od VI - XIII w., w zakresie historiografii, metodyki badań i rozszerzenia bazy źródłowej, naszkicował J. Tyszkiewicz (1977).

Dziejom Małogoszczy — pierwotnie osady, a następnie grodu kasztelańskiego wraz z podgrodziami, szeregiem osad służebnych, karczmą, placem targowym i komorą celną, wymienianej w źródłach pisanych od pierwszej połowy XII w., a następnie zniszczonej przez Tatarów w XIII w., poświęcony jest artykuł E. Kosika (1977).

Rekonstrukcji rozwoju i głównych przemian urbanistycznych miasta Jarosławia w okresie od X do XV w. dotyczy opracowanie M. Borowiejskiej-Birkenmajerowej (1976). Obejmuje ono wyniki wieloletnich badań autorki oraz uwzględnia wyniki badań dyscyplin pokrewnych. Początki życia miejskiego na badanym terenie wiążą się z osadą obronną doby plemiennej, w pobliżu której rozwijała się osada podgrodzowa i targ. Osada ta następnie przekształciła się w miasto średniowieczne lokowane w 1273 r. na prawie magdeburskim.

Wyniki poszukiwań terenowych mających na celu lokalizację wzmiankowanych w źródłach pisanych obszarów solonośnych na terenie Kujaw i Wielkopolski przedstawił A. Jodłowski (1977).

W Hensel i J. Rauhutowa opublikowali wyniki badań archeologicznych na stan. Gradište w Debrešte (Jugosławia), prowadzonych w 1975 roku (1977).

Ukazały się sprawozdania i komunikaty z badań wykopaliskowych na następujących grodziskach i osadach: woj. gdańskie — w Sopocie — na grodzisku datowanym od VIII do połowy X w. (A. Łuka 1974); woj. kaliskie — w Topoli Wielkiej, gm. Przygodzice — grodzisko otoczone wałem drewniano-ziemnym, datowane ceramiką na X w. (H. Krzyżńska 1975); woj. konińskie — w Łądzie kontynuowano badania XII-wiecznych umocnień obronnych oraz cmentarzyska usytuowanego w obrębie grodu, datowanego ceramiką i kabłączkami skroniowymi na XII - XIII w. (M. Zeylandowa 1975); woj. opolskie — w Śmiczu, gm. Biała — grodzisko pierścieniowate z pojedynczym ciągiem umocnień i fosą, datowane wstępnie na VIII - IX w. (M. Parczewski 1977b); woj. poznańskie — w Bninie — grodzisko stożkowate z wałem dREW-

niano-ziemnym, wieżą obronną na szczycie i dwoma budynkami na tarasach nasypu, związane funkcjonalnie z grodem wklęsłym, położonym na półwyspie Szyja. Stwierdzono dwie fazy funkcjonowania obiektu, starszą z około połowy XIII w. i młodszą, datowaną na okres po połowie XIII w. (E. Krause 1977); w Gieczu — badania prowadzono w rejonie przebiegu wału wewnętrznego oddzielającego gród od podgrodzia, datowanego ceramiką na XI - XII w. (M. Grabaska 1975); woj. przemyskie — w Tuligłowach grodzisko dwufazowe, obwarowane podwójnym systemem wałów, datowane ceramiką na VII/VIII - IX w. (M. Cabalska 1976); woj. wrocławskie — we Wrocławiu, w przykatedralnej części Ostrowa Tumskiego, wyeksplorowano 4 poziomy osadnicze zabudowy mieszkalnej z licznymi pracowniami rzemieślniczymi i bogatym inwentarzem ruchomym, datowane na XI w. (J. Kaźmierczyk, J. Kramarek, C. Lasota 1977).

W kilku artykułach opracowano rezultaty badań archeologiczno-architektonicznych.

T. Nawrołski przedstawił wyniki badań prowadzonych w związku z pracami konserwatorskimi na zamku w Darłowie. Między innymi natrafiono tam na ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego w postaci ułamków naczyń całkowicie obtaczanych z XI - XII w. (1974).

Rezultaty kompleksowych badań na terenie twierdzy nadmorskiej w Wisłoujściu opracował A. Zbierski (1977). Twierdza reprezentuje szereg nawarstwień różnych systemów budownictwa obronnego, od zwykłej drewnianej strażnicy i latarni z XIII - XIV w. do budownictwa murowanego czasów nowożytnych.

W monograficznym zarysie opracowane zostały dzieje budowy i rozbudowy średniowiecznego zamku żupnego w Wieliczce od najstarszych — znanych z badań archeologicznych — założeń obronnych z końca XIII w. po czasy współczesne (K. Kubiak 1977). Zamek żupny w swej pierwotnej fazie był wolno stojącym budynkiem piętrowym otoczonym murem obronnym i fosą, z zespołem drewnianych budynków gospodarczych na zapleczu. Stanowił siedzibę administracji żupnej z niewielką załogą wojskową.

Opublikowane zostały wyniki badań na kilku cmentarzyskach: w woj. elbląskim — w Nowince — płaskie cmentarzysko ciałopalne, pruskie, z V - VII w., zawierające m. in. pochówki końskie (M. Pietrzak 1977); w woj. koszalińskim — na Górze Chełmskiej koło Koszalina — w latach 1961 - 1962 przebadano tam płaskie cmentarzysko przykościelne datowane ceramiką i brakteatami pomorskimi na XIII - XIV w. Na terenie cmentarzyska natrafiono też na ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego z IX - XII w. w postaci jam, palenisk i zabudowania mieszkalnego oraz na fundamenty zabudowań sakralnych — kaplicy i budynku przykaplicznego z XIII - XIV w. Wysuwa się przypuszczenie, że cała Góra Chełmska była niegdyś obiektem kultowym, a pozostałości osadnictwa wczesnośredniowiecznego są relikami kąciny pogañskiej (H. Janocha 1974); w woj. krakowskim — na Zakrzówku w Krakowie — cmentarzysko szkieletowe, przebadane w całości, datowane m. in.

monetami i ozdobami srebrnymi na połowę XI i pierwszą połowę XIII w. (W. Morawski, E. Zaitz 1977); w woj. poznańskim — w Komorowie, gm. Kazimierz — cmentarzysko szkieletowe z końca X i początków XI w.; na tym samym stanowisku natrafiono również na ślady osadnictwa kultury grobów jamowych (T. Malinowski 1975); w woj. przemyskim — w Przemyśle przy ul. Rycerskiej — unikalny grób staromadziarski, szkieletowy, z X w., (A. Koperski 1977); w woj. siedleckim — w Starogrodzie — wiejskie cmentarzysko szkieletowe datowane ozdobami na połowę XII — połowę XIII w. Niektóre z grobów posiadały obstawy kamienne (J. Bronicka-Rauhut 1977).

Kilka artykułów poświęcono ceramice wczesnośredniowiecznej.

M. Parczewski (1976, 1977c) przedstawił projekt znormalizowanego kwestionariusza cech wczesnośredniowiecznych naczyń ceramicznych oraz jego założenia teoretyczne. System zbudowany na podstawie kodu liczbowego uwzględnia takie elementy, jak: stan zachowania, surowiec, technikę wypału, formę, wystrój, ukształtowanie krawędzi, znaki, warunki znalezienia i chronologię. Ten sam autor (1977a) opracował ceramikę z wczesnośredniowiecznej osady w Minowie, woj. opolskie, datowanej na IX - X w.

Ceramiką kruszwicką w dwóch opracowaniach zajął się W. Dzieduszycki (1976, 1977a). Pierwsze dotyczy materiałów pochodzących z podgrodzia kruszwickiego, z poziomów osadniczych datowanych na okres od drugiej połowy X do XVI w. Szczegółowa analiza przeprowadzona pod kątem typologii, morfologii, techniki wykonania, surowca i ornamentyki pozwoliła m. in. na wydzielenie kilku faz rozwoju ceramiki kruszwickiej oraz na wyróżnienie, obok form rodzimych, także form obcego pochodzenia bądź powstałych pod wpływem obcych impulsów.

Szczegółowiej zagadnienie importów ceramicznych rozpatrzone zostało w drugim artykule tego autora. Wydzielił on 8 grup naczyń importowanych w materiale kruszwickim datowanym na okres od połowy XI do połowy XIII w. oraz grupę naczyń wyprodukowanych na miejscu — naczynia amforowate z ornamentem plastycznym — pod wpływem obcych wzorów. Autor poruszył też kwestię dróg napływu ceramiki importowanej na tereny Kruszwicy, charakteru wymiany i roli Kruszwicy w organizacji handlu dalekosiężnego.

Grupę naczyń pochodzących ze skarbów monet opracował A. Mikołajczyk (1977). Naczynia tej kategorii mogą, zdaniem autora, spełniać rolę bardzo dobrych datowników do określania bezwzględnej chronologii kolejnych etapów rozwoju garncearstwa.

Próbie oznaczenia przynależności gatunkowej skór zwierząt wczesnośredniowiecznych za pomocą metody mikromorfologicznej, na przykładzie materiałów z Ostrówka-Opola podjęła T. Oborska (1977). Zastosowana po raz pierwszy do tego rodzaju badań metoda okazała się dokładniejsza od stosowanej dotychczas metody makroskopowej.

Analizę metaloznawczą wczesnośredniowiecznych przedmiotów żelaznych, z VI - X w, pochodzących z osady w Nowej Hucie — Mogile przedstawił

J. Piaskowski. Badane przedmioty wykazują znaczne zróżnicowanie cech metalu i techniki wykonania, co zdaniem autora świadczy o różnorodnym ich pochodzeniu. Autor sugeruje możliwość pewnych powiązań ośrodka nowohuckiego z terenami Moraw i Słowacji w zakresie ewentualnej wymiany (1976).

J. Piniński (1974) omawia monety emitowane na terenie Kamienia Pomorskiego. Pochodzą stąd, zdaniem autora, egzemplarze z krzyżem w czterołukowej obwódce i napisem otokowym Eillberte na awersie oraz wizerunkiem grodu i napisem Kamin na rewersie. Było to mennictwo książęce, zapoczątkowane w XII w. i funkcjonujące do drugiej połowy XIII w., a w XIV w. prawdopodobnie kontynuowane przez biskupów kamieńskich.

Charakterystykę zbiorów numizmatycznych Muzeum w Sandomierzu zawiera opracowanie K. Załuskiej (1977). Wśród omawianej kolekcji na uwagę zasługują m. in. fragment skarbu monet rzymskich z Chmielowa Piaskowego w dawnym pow. opatowskim (8 monet) oraz skarb monet wczesnośredniowiecznych z Gnieszowic w dawnym pow. sandomierskim, zawierający denarki krzyżowe z XI w.

Skarb brakteatów XIII-wiecznych z Radzanowa, woj. Ciechanów, znajdujący się obecnie w zbiorach gabinetu numizmatycznego Muzeum Mazowieckiego w Płocku opracowany został przez E. Jędrysek-Migdalską (1976). Skarb zawiera około 1200 monet polskich, krzyżackich, niemieckich, czeskich, morawskich, węgierskich i nieokreślonych.

B. Haczewska opublikowała 9 monet znalezionych na wczesnośredniowiecznym ementarzysku w Krakowie-Zakrzówku. Są to denary krzyżowe z XI w., denar Bolesława Kędzierzawego z połowy XII w. oraz brakteat emitowany w czasach Henryka Brodatego (1977).

R. Kosina opracował zawartość dwóch spichlerzy z XI w., odkrytych w 1975 r. na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu. Składały się na nią ziarna czterech gatunków zbóż — owies, proso, pszenica i żyto — oraz bardzo bogata reprezentacja różnorodnych gatunków chwastów, pochodzących z różnych upraw rolnych (1977).

M. Hensłowa zajęła się opracowaniem dwóch roślin — macierzanką oraz rutą zwyczajną (1977). Autorka omawia zasięg ich występowania, etymologię nazwy, zastosowanie w lecznictwie ludowym oraz pieśni i obrzędy związane z tymi roślinami.

Próbę rekonstrukcji odzieży ludności polskiej w X - XII w. na podstawie analizy źródeł archeologicznych, pisanych, ikonograficznych, językowych i etnograficznych podjęła A. Samsonowiczowa (1977). Autorka omawia najpierw ubiór wieśniaków, następnie śledzi wykształcającą się stopniowo odmienność odzieży ludności osad o charakterze miejskim i kończy charakterystyką ubiorów dworskich. Dostrzegalne już w końcu X w. zróżnicowanie odzieży polskiej wynika, zdaniem autorki, ze stopniowego wykształcania się nowych grup społecznych, a odmienność stroju polskiego od zachodnioeuropejskiego (duże zastosowanie tkanin wełnianych i lnianych) wiąże się z odmiennością klimatu i surowszymi warunkami życia. W stroju polskim dostrzega

się silne wpływy kręgu zachodnioeuropejskiego, z którym krzyżowały się wpływy ruskie, a w rejonie północnym także skandynawskie.

Przedmiotem opracowania M. Głoska i L. Kajzera jest łuk wykonany z jednego kawałka drewna cisowego, odkryty na terenie Brzegu, woj. opolskie. Zabytek datowany jest na wiek XIV (1977).

E. Kihl-Byczko dokonała próby określenia funkcji i proveniencji słowiańskich kaptorg trapezowatych (1977). Autorka wyróżnia dwie główne strefy występowania tych zabytków: południową, do której zalicza okazy czeskie, najstarsze, datowane na koniec X w. i północną, do której należy 75% okazów polskich, reprezentujących odmianę młodszą z pierwszej połowy XI w. Kaptorgi, zdaniem autorki, były schowkami na amulety, proveniencji zachodnioeuropejskiej, na terenie Słowiańszczyzny używanymi przez schrystianizowane warstwy społeczeństwa, o czym świadczą m. in. zastosowane do ich wystroju znaki symboliki chrześcijańskiej.

Kwestią uściślenia chronologii i funkcji wczesnośredniowiecznych szpil pierścieniowatych na podstawie analizy materiałów źródłowych z Opola-Ostrówka zajął się K. Wachowski (1977). Autor wydzielił trzy podstawowe zespoły analizowanych zabytków: zespół związany z kręgiem skandynawskim, datowany na koniec X i pierwszą poł. XI w., zespół związany z kręgiem zachodnioeuropejskim z drugiej połowy XI i drugiej połowy XIII w. oraz zespół opolski datowany na XII w. Materiały z Ostrówka pozwoliły również na określenie sposobu produkcji szpil pierścieniowatych i wykazały większe zróżnicowanie funkcjonalne tych zabytków, używanych m. in. także do zaznaczania narzazu lub jako sztuce. Aneks do opracowania stanowią wyniki analiz metalograficznych czterech okazów szpil z Ostrówka-Opola, opracowane przez A. Mazura i E. Nosek (1977).

R. Hachulska-Ledwos opublikowała brązowe okucie pasa pochodzenia awarskiego, znalezione na terenie Nowej Huty-Mogily. Analogie do tego przedmiotu znajduje autorka na terenach Węgier i Czechosłowacji i datuje go na koniec VIII w. (1976).

Brązowa zapinka zoomorficzna z ornamentem stylizowanej sowy, znaleziona na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Warszawie-Wilanowie, jest przedmiotem opracowania K. Musianowicz (1976). Datowana na XIV w. zapinka jest wytworem bałtyjskim, który w okolice Warszawy dostał się drogą wodną w wyniku kontaktów społeczeństwa mazowieckiego ze społeczeństwem pruskim.

O odkryciu glinianej akwamanili w kształcie stylizowanego konia, w obrębie wczesnośredniowiecznego obiektu pobenedyktynskiego w Mogilnie, informuje J. Chudziakowa (1977). Autorka twierdzi, że ten unikalny zabytek został wyprodukowany na miejscu jako naśladownictwo naczyń metalowych i datuje go na XII w.

W związku z wykonaniem kopii romańskich Drzwi Płockich na podstawie matryc sprowadzonych z Nowogrodu Wielkiego, A. Poppe (1977) zajął się

kwestią uściślenia daty wykonania ich oryginału znajdującego się obecnie w nowogrodzkiej katedrze św. Zofii. Na podstawie analizy źródeł historycznych i ikonograficznych za najbardziej prawdopodobny uznaje autor 1153 r. Wykonawcą ich był warsztat magdeburski, przypuszczalnie na zlecenie biskupa płockiego Aleksandra z Malonne.

W. Szafrąński zajął się interpretacją romańskich ciosów kamiennych w obecnym kościele parafialnym na terenie Murowanej Gośliny, dementując przekonanie o istnieniu tu w okresie wczesnośredniowiecznym romańskiego kościoła wiejskiego. Autor wysuwa hipotezę, że ciosy pochodzą ze znajdującej się niegdyś w tym miejscu, a rozebranej w XIX w. oryginalnej wieży romańskiej, która nie była elementem sakralnym, lecz wolno stojącą dwonnicą posiadającą pierwotnie charakter świecki. Przypuszczalnie był to kilkukondygnacyjny budynek mieszkalny — dwór obronny wczesnośredniowiecznej włości rycerskiej (1975).

Z zakresu badań nauk pomocniczych archeologii opublikowano wyniki analiz materiałów kostnych z terenu grodu i podgrodzia gdańskiego (M. Kubasiewicz 1977); z dwóch stanowisk wczesnośredniowiecznych — grodu kołobrzесьkiego (IX - XIII w.) i Wolina miasta, z nawarstwień osadniczych datowanych na IX - XIV w. (J. Gawlikowski 1974) oraz z wczesnośredniowiecznego grodziska w Brodnicy, woj. toruńskie, datowanego na X - XIII w. (M. Sobociński 1977a). Szczątki kostne ptaków z tego samego stanowiska opracowane zostały przez A. Waluszewską-Bubień (1977a). Ci sami autorzy opracowali również materiały kostne zwierzęce z dwufazowego grodziska w Gwieździnie, woj. szczecińskie, datowanego na IX - XI w. (M. Sobociński 1977) oraz materiał kostny ptasi z sześciu różnych pod względem chronologii stanowisk z obszaru Inowrocławia (A. Waluszewska-Bubień 1977). Opublikowano też materiały kostne zwierząt z osady wczesnośredniowiecznej Stary Zamek, datowanej na VIII - XIII w. (W. Chrzanowska 1977) oraz pozostałości kostne owcy i kozy z podgrodzia wrocławskiego, z nawarstwień osadniczych datowanych na X - XIII w. (A. Krupska 1977).

Materiały antropologiczne z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego w Krakowie-Zakrzówku, w formie monografii opracowane zostały przez K. Kaczanowskiego (1977). Analizą antropologiczną uzębienia cząstek pochodzących z tego cmentarzyska zajęła się E. Gleń (1977). Wykonane zostały również ekspertyzy szczątków drewna z tej nekropolii (I. Głuza 1977). Wyniki badań antropologicznych materiałów kostnych z cmentarzyska szkieletowego w Słaboszewie (XIV - XVII w.) pod kątem analizy wymieralności pochowanej tu populacji przedstawił J. Piontek (1977). W dwóch częściach opublikowany został obszerny materiał antropologiczny z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego na Ostrowie Lednickim (Ćwirko-Godycki M., Szwedburg I. 1977 i 1977a). Przedstawione też zostały wyniki analizy antropologicznej przepalonych szczątków kostnych z kurhanu w Izbicku, woj. opolskie, datowanego na VII - VIII w. n.e. (M. Magnuszewicz 1977).

Prace problemowe. Proces formowania się kultury Słowian południowych na Bałkanach, na podstawie źródeł historycznych, ikonograficznych oraz kultury materialnej, w syntetycznym opracowaniu przedstawiła Z. Kurnatowska (1977). W trzech zasadniczych rozdziałach pracy (poza wstępem i zakończeniem) scharakteryzowała autorka kolejno: przesłanki formowania się kultury Słowian południowych, następnie kulturę tychże Słowian w początkowym etapie tworzenia się ich kultury w okresie plemiennym, tj. w VI - VII w. n.e. i dalej w okresie formowania się państw wczesnofeudalnych w IX - X w.

Problemem ekspansji plemion słowiańskich na obszary zachodnie i ich kontaktów z plemionami germańskimi w okresie od V/VI - VII w. zajął się J. Żak (1977). Ten sam autor w następnym artykule rozpatruje zagadnienie genezy kontaktów zachodniosłowiańsko-skandynawskich w IX - XI w. wyróżniając w badanym odcinku czasu cztery fazy rozwojowe tych kontaktów (1976).

Genezę i rozwój osadnictwa na obszarze wschodniej Białostoczczyzny oraz zachodzące tu w ciągu wieków przemiany etniczno-polityczne naszkicował J. Wiśniewski (1977). Badane obszary z racji swego położenia na styku siedzib ludności słowiańskiej i bałtyjskiej do dziś charakteryzują się specyficzną strukturą społeczną i czytelnym zróżnicowaniem etycznym.

Zagadnienie charakteru osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie Ziemi Płowskiej, na podstawie szczegółowej analizy źródeł archeologicznych, toponomastycznych oraz przekazów pisanych rozpatrzył J. Powierski (1977). Autor postawił tezę, że badane obszary w X - XIII w. zamieszkiwane były przez ludność polską.

Zagadnienie wczesnośredniowiecznych umocnień obronnych na przykładzie grodziska w Kaszowie, ze szczególnym uwzględnieniem genezy konstrukcji rusztowej oraz elementów kamiennych, poruszyła B. Dzieduszycka (1977). Autorka stara się wykazać, że zastosowane tu elementy obronne mieszczą się w schemacie rozwojowym szerszego obszaru Słowiańszczyzny.

M. Kosman (1976) naszkicował przebieg procesu zastępowania wierzeń pogańskich przez chrześcijańskie na obszarach zamieszkałych przez ludy pruskie w okresie od X do XVI w. Zdaniem autora proces zaniku pogaństwa na tych terenach przebiegał stopniowo i nierównocześnie na wszystkich terenach.

S. Suchodolski włączył się do dyskusji na temat intensywności wymiany lokalnej na ziemiach polskich w okresie od X - XI w. Szczegółowa analiza struktury skarbów z tego okresu wykazała występowanie w ich obrębie znacznej liczby monet i ozdób rozdrobnionych, co zdaniem autora przemawia za intensywnością wymiany w omawianym okresie (1977).

W następnym artykule wypowiada się S. Suchodolski na temat mennictwa bawarskiego w X i XI w., na marginesie monografii pióra W. Hahna pt. *Moneta radasponensis*¹ (1977a).

¹ W. R. O. Hahn, *Moneta Radasponensis, Bayern Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*, Braunschweig 1976.

LITERATURA

Wykaz skrótów: Acta Balt. Slav. — Acta Baltico Slavica; Acta Pol. Hist. — Acta polonica Historica; Arch. Polski — Archeologia Polski; Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab. — Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków; Fontes Arch. Posn. — Fontes Archaeologici Posnanienses; Kw. HKM. — Kwartalnik Historii Kultury Materialnej; Kw. Hist. — Kwartalnik Historyczny; Kom. Maz. Warm. — Komunikaty Mazursko-Warmińskie; Mat. Arch. — Materiały Archeologiczne; Mat. Arch. Nowej Huty — Materiały Archeologiczne Nowej Huty; Mat. Staroż. i Wcz. średn. — Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne; Mat. Zachpom. — Materiały Zachodniopomorskie; Nauka Pol. — Nauka Polska; Not. Płock. — Notatki Płockie; Pom. Ant. — Pomorania Antiqua; Pr. Lub. Tow. Nauk. Mat. Kom. Arch. — Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego, Materiały Komisji Archeologicznej; Pr. i Mat. MAEŁ. — Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi; Pr. Antrop. — Przegląd Antropologiczny; Roczn. Kal. — Rocznik Kaliski; Roczn. Przem. — Rocznik Przemyski; Roczn. Muz. Maz. w Płocku — Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku; Roczn. Muz. w Tor. — Rocznik Muzeum w Toruniu; Roczn. Sop. — Rocznik Sopocki; Roczn. Akad. Roln. — Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu; Roczn. Hist. — Roczniki Historyczne; Roczn. Dziej. Społ. Gosp. — Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych; Sil. Ant. — Silesia Antiqua; Sl. Ant. — Slavia Antiqua; Spr. Arch. — Sprawozdania Archeologiczne; Spr. PTPN. — Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk; Spr. z posiedz. Kom. Nauk. — Sprawozdania z posiedzeń komisji Naukowych PAN; St. i Mat. do Dziej. Wlkp. i Pom. — Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza; Śl. Kw. Hist. Sobótka — Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka; Wiad. Arch. — Wiadomości Archeologiczne; Wiad. Num. — Wiadomości Numizmatyczne; Zap. Hist. — Zapiski Historyczne; Zesz. Gorz. — Zeszyty Gorzowskie; Zesz. Nauk. Politechn. Gd. — Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej; Roczn. Muz. Narod. w Kielcach — Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach.

- Abramek B. 1977, *Badania archeologiczne w Konopnicy nad Wartą w latach 1973 - 1975*, Spr. Arch., 29, s. 133 - 150.
- Antoniewicz J. 1977, *Wyniki badań na osadzie (stanowisko I) z okresu wpływów rzymskich w Wyszemborku, woj. olsztyńskie*, Wiad. Arch., 42/2, s. 213 - 225.
- Augustyniak J. 1977, *Wyniki badań wykopaliskowych i powierzchniowych w międzyrzeczu Warty i Pilicy (woj. częstochowskie) w latach 1969 - 1972*, Pr. i Mat. MAEŁ., 24, seria archeologiczna, s. 279 - 309.
- Badania Archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w 1976 roku, Wieliczka 1977, ss. 78.
- Baranowski H. 1977, *Bibliografia historii Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku za rok 1975*, Zap. Hist., 42/2, s. 137 - 186.
- Bibliografia polskiej archeologii pradziejowej i średniowiecznej za lata 1970 - 1974*, Wrocław (1977), ss. 434.
- Błaszczuk W. 1975, *Dorobek i rozwój archeozoologii w Polsce*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 180 - 192.
- 1975a, Rec: Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu t. 76 (1975) i 84 (1976) (Archeozoologia), zam. w: Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 251 - 254.
- 1975b, Rec: Schramm Z., *Bydło wczesnośredniowieczne na ziemiach Wielkopolski i Kujaw. Studium morfologiczne na podstawie wykopaliskowego materiału kostnego z Kruszowicy, Międzyrzecza i Santoka*, Roczn. Akad. Roln., z. 69 (prace habilitacyjne), Poznań 1976, ss. 51, zam. w: Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 254 - 255.
- 1977, *Archeozoologia jako nowa dyscyplina naukowa (na marginesie współpracy archeologii z archeozoologią)*, Nauka Pol., nr. 3, s. 97 - 99.
- (red.) 1977a, *Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu w świetle badań arche-*

- ologicznych i urbanistyczno-architektonicznych. Materiały z ogólnopolskiego sympozjum 18 - 19 października 1973, Warszawa—Poznań, ss. 479.
- Borowiejska-Birkenmajerowa M. 1976, *Jarostaw. Główne przemiany urbanistyczne (do końca wieku XV)*, Rocznik Jarostawski, 9 (1972 - 1976), s. 14 - 37.
- Bronicka-Rauhut J. 1977, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Starogrodzie, woj. Siedlce*, Wiad. Arch., 42/1, s. 58 - 86.
- Buko A., Werfel Z. 1977, *Zastosowanie kwantomietru do badania składu chemicznego ceramiki zabytkowej*, Arch. Polski, 22/2, s. 301 - 328.
- Buratyński S. 1976, *Zdzisław Rajewski* (nekr.), Mat. Arch. Nowej Huty, 5, s. 209 - 210.
- Buratyński S., Kozłowski J. K. 1976, *Rudolf Jamka* (nekr.), Mat. Arch. Nowej Huty, 5 (1977), s. 8.
- Cabalska M. 1976, *Wielki gród w Tuligłowach w świetle badań wykopaliskowych*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 20/1 (1977), s. 9 - 10.
- Cnotliwy E. 1977, *Kilka uwag do zagadnienia hodowli zwierząt w kulturze łużyckiej u ujścia Odry*, Arch. Polski, 42/2, s. 443 - 446.
- Chrzanowska W. 1977, *Zwierzęce szczątki kostne z osady wczesnośredniowiecznej w Starym Zamku*, Roczn. Akad. Roln., 93, Archeozoologia 3, s. 3 - 12.
- Chudziakowa J. 1977, *Akwamanila z Mogilna*, Arch. Polski, 22/1, s. 171 - 178.
- Czakan T. 1976, *Model cybernetyczny kultury archeologicznej*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 20/1 (1977), s. 4 - 6.
- Czyszek Z., Czyszek W. 1977, *Zastosowanie metody archeomagnetycznej do badań archeologicznych*, Arch. Polski, 22/1, s. 7 - 33.
- Ćwirko-Godycki M., Swedborg I. 1977, *Ludność pochowana na cmentarzysku Ostrowa Lednickiego pod względem zmienności cech oraz objawów patologicznych na kościach*. Cz. I, Prz. Antrop., 43/1, s. 3 - 36; cz. II, Prz. Antrop. 43/2, s. 207 - 243.
- Dąbrowska E., Zbierski A. 1977, *Rec: Radwański K., Kraków przedlokacyjny — rozwój przestrzenny*, Kraków 1975, zam. w: Kw. HKM., 25/1, s. 119 - 126.
- Dąbrowska T. 1977, *Prace badawcze Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i ochr. Zab., 124, s. 17 - 18.
- Dąbrowski K. 1977, *Miejsce rezerwatów archeologicznych w kształtowaniu środowiska naturalnego*, Wiad. Arch., 42/1, s. 3 - 8.
- 1977a, *Znaczenie badań archeologicznych dla rozwoju historii i kultury regionalnej*, Roczn. Kal., 10, s. 69 - 73.
- Dzieduszycka B. 1975, *Rejestr stanowisk archeologicznych w rejonie jeziora Gopła (woj. Bydgoszcz)*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 150 - 158.
- 1976, *Zespół osadniczy w Kaszowie we współczesnym systemie militarnym*, Spr. PTPN za 1974 r., Wydział Historii i Nauk Społecznych, 92, s. 3 - 4.
- 1977, *Ze studiów nad wczesnośredniowiecznymi technikami budownictwa obronnego. Umocnienia wczesnośredniowiecznego Kaszowa w województwie wrocławskim*, Sl. Ant., 24, s. 73 - 118.
- Dzieduszycki W. 1976, *Z badań nad wczesnośredniowieczną ceramiką z Kruszwicy*, Spr. PTPN za 1974 r., Wydział Historii i Nauk Społecznych, 92, s. 4 - 6.
- 1977, *Eksploatacja zasobów leśnych w rejonie Kruszwicy we wczesnym średniowieczu*, Arch. Polski, 22/1, s. 137 - 169.
- 1977a, *Z badań nad wczesnośredniowiecznymi importami ceramicznymi z Kruszwicy*, Spr. Arch., 29, s. 257 - 258.
- Effertowa J. 1977, *Ostatnie badania nad Słowiańszczyzną starożytną i wczesnośredniowieczną w ZSRR*, Sl. Ant., 24, s. 279 - 303.
- Fogel J. 1975, *Z badań nad dziejami archeologii polskiej z 2 połowy XIX i początku XX wieku*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 169 - 179.
- Folwarczny-Miśko E., Jodłowski A. 1977, *Problematyka badań archeologicznych w Wieliczce*, Studia i Materiały do dziejów żup solnych w Polsce, 6, s. 63 - 72.

- Gawlikowski J. 1974, *Bydło wczesnośredniowieczne w wykopaliskach zachodniopomorskich*, Mat. Zachpom., 20 (1977), s. 263 - 327.
- Gieysztor A. 1977, rec: Górska I., Paderewska L., Pyrgała J., Szymański W., Gajewski L., Okulicz Ł., *Grodziska Mazowska i Podlasia (w granicach dawnego województwa warszawskiego)*. Wrocław 1976, zam. w: Kw. HKM., 25/4, s. 550 - 551.
- Gleń E. 1977, *Analiza uzębienia czaszek z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego w Krakowie na Zakrzówku*, Mat. Arch., 17; s. 195 - 200.
- Głuza I. 1977, *Szczątki drewna z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Krakowie na Zakrzówku*, Mat. Arch., 17, s. 201 - 203.
- Gładykowska-Rzeczycka J. 1977, *Metody wydobywania przepalonych szczątków kostnych z pochówków ciałopalnych*, Pom. Ant. 7, s. 185 - 207.
- Głosek M., Kajzer L. 1977, *Łuk średniowieczny znaleziony w Brzeżu*, Sil. Ant., 19, s. 241 - 250.
- Godłowski K. 1977, *Archeologia pierwotna i wczesnośredniowieczna, Cz. IV: Okres lateński w Europie*, Kraków 1977, ss. 292.
- 1977a, *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku. Część II*, Mat. Staroż. i Wcz. średn., 4, s. 7 - 237.
- Grabska M. 1975, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Gieczu, woj. poznańskie*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 213.
- Hachulska-Ledwos R. 1976, *Ozdoba typu awarskiego z Nowej Huty stan. 55*, Mat. Arch. Nowej Huty, 5 (1977), s. 200 - 201.
- Hachulska-Ledwos R., Woźniak Z. 1976, *Formy do wyrobu krążków mennicznych w I. w p.n.e. z Krakowa Nowej Huty (Mogila stan. I)*, Mat. Arch. Nowej Huty, 5 (1977), s. 202 - 206.
- Haczowska B. 1977, *Monety odkryte na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku w Krakowie na Zakrzówku*, Mat. Arch., 17, s. 205 - 206.
- Hensel W. 1977, rec: Labuda Gerard, *Fragmety dziejów: Słowiańszczyzna Zachodniej*, t. 3, Poznań, 1975, zam. w: Sl. Ant., 24, s. 316 - 319.
- 1977a, rec: Rikman E. A., *Etniczeskaja istorija naselenija Podnjestrowja i prilegajuszczego Podunawja w pierwzych wiekach naszej ery*, Moskwa 1975, zam. w: Sl. Ant., 24, s. 320 - 321.
- 1977b, rec: Rabinowicz M. G., *Drewnieje żiliszcze narodow Wostocznoj Ewropy*, Moskwa 1976, zam. w: Sl. Ant., 24, s. 319 - 320.
- 1977c, Nekr: *Nikolajewicz Piotr Tretjakow (1909 - 1976)*, Sl. Ant., 24, s. 326.
- Hensel W., Rauhutowa J. 1977, *Badania archeologiczne na stanowisku Gradište w Debrešte. Sprawozdanie tymczasowe z prac w 1975 r.*, Sl. Ant., 24, s. 141 - 153.
- Hensłowa M. 1977, *Z badań nad wiedzą ludową o roślinach. II Thymus serpyllum L — macierzanka piaskowa. III Ruta graveolens L — ruta zwyczajna*, Sl. Ant., 24, s. 163 - 212.
- Informator Archeologiczny, badania rok 1976, Warszawa 1977, ss. 363.
- Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk 1953 - 1977*, Kw. HKM., 25/4, s. 447 - 454.
- Janocha H. 1974, *Wyniki prac badawczych przeprowadzonych w latach 1961 i 1962 na Górze Chelmskiej (Krzyżance) koło Koszalina*, Część II, Mat. Zachpom., 20 (1977), s. 31 - 163.
- Jaskanis J. 1977, *Omentarzyska kultury zachodniobałtyjskiej z okresu rzymskiego — Materiały do badań nad obrządkiem pogrzebowym*, Mat. Staroż. i Wcz. średn., 4, s. 239 - 350.
- Jędrysek-Migdalska E. 1976, *Skarb brakteatów z Radzanowa nad Wkrą*, Roczn. Muz. Maz. w Płocku, 8, ss. 70.
- Jodłowski A. 1977, *Badania archeologiczne nad początkami eksploatacji soli w Polsce Środkowej*, Spr. Arch., 29, s. 179 - 187.
- Jubileusz Profesora Witolda Hensla*, Kw. HKM., 25/4, s. 443 - 445.

- Kaczanowski P. 1976, *Zmiany struktury uzbrojenia ludności kultury przeworskiej w okresie rzymskim*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 20/1 (1977), s. 14 - 15.
- Kaczanowski K. 1977, *Monografia antropologiczna wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Krakowie-Zakrzówku*, Mat. Arch., 17, s. 171 - 193.
- Kajzer L. 1977, *W kwestii identyfikacji i datowania grodzisk stożkowatych*, Kw. HKM., 25/3, s. 389 - 394.
- 1977a, rec: Krause E., *Grodzisko stożkowane w Bninie koło Śrenu w: Materiały do studiów nad osadnictwem bnińskim, Grodzisko stożkowane*, Prace Komisji Archeologicznej, 9, Warszawa—Poznań 1976, s. 3 - 115, zam. w: Kw. HKM., 25/3, s. 400 - 402.
- Kaszewska E. 1975, *Materiały kultury przeworskiej z Kurzej, woj. Kalisz*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 106 - 119.
- Kaszewska E. 1977, *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Gledzianówku (st. 1) woj. płockie*, Pr. i Mat. MAEL., 24, seria archeologiczna, s. 63 - 150.
- Kaźmierczyk J., Kramarek J., Lasota C. 1977, *Badania na Ostrowie Tumskim w Wrocławiu w 1975 r.*, Sil. Ant., 19, s. 181 - 240.
- Kaźmierczyk J., Macewicz K., Wuszkán S. 1977, *Studia i materiały do osadnictwa Opolszczyzny wczesnośredniowiecznej*, Opole, ss. 692.
- Kihl-Byczko E. 1977, *Słowiańskie kaptorgi trapezowate*, Spr. PTPN za 1975 r., Wydział Historii i Nauk Społecznych, 93, s. 3 - 5.
- Koła A., Wilke G. 1977, *Stan badań śródlądowej archeologii podwodnej w Polsce*, Pom. Ant., 7, s. 147 - 184.
- Kołodziejski A., Marcinkian A. 1977, *Materiały z badań powierzchniowych na terenie Ziemi Lubuskiej*, Mat. Kom. Arch., 3, Pr. Lub. Tow. Nauk., 19, s. 633 - 649.
- Koperski A. 1977, *Badania archeologiczne w województwie przemyskim w 1976 roku*, Biul. Inf. Zarz. Muz. i Ochr. Zab., 124, s. 18 - 19.
- Kosik E. 1977, *Dzieje Małogoszcza do połowy XVIII wieku*, Roczn. Muz. Narod. w Kielcach, s. 253 - 265.
- Kosina R. 1977, *Wrocławskie spichlerze z XI w — przyczynek do badań nad gospodarką regionu*, Kw. HKM., 25/2, s. 257 - 267.
- Kosman M. 1976, *Zanik pogaństwa w Prusach*, Kom. Muz. Warm., 24/1, s. 3 - 29.
- Kowalczyk E. 1977, *Zmię, Zmigródy, Wały Zmijowe — odpowiedź Ryszardowi Tomickiemu*, Arch. Polski, 22/1, s. 192 - 212.
- Kozieł S. 1977, rec: Radwański K., *Kraków przedlokacyjny — Rozwój przestrzenny*, Kraków 1975, zam. w: Spr. Arch. 29, s. 307 - 321.
- Kranz I. 1977, *Materiał kostny zwierzęcy z osady kultury przeworskiej w Broniewicach*, Roczn. Akad. Roln., 93, Archeozoologia 3, s. 13 - 21.
- Krause E. 1977, *Grodzisko stożkowane w Bninie w powiecie średzkim*, Spr. PTPN — za 1975 r. Wydział Historii i Nauk Społecznych, 93, s. 5 - 6.
- Krupska A. 1977, *Szczątki kostne owcy i kozy z wczesnośredniowiecznego Wrocławia*, Roczn. Akad. Roln., 93, Archeozoologia 3, s. 23 - 37.
- Krzyżńska H. 1975, *Sprawozdanie z badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Topoli Wielkiej, gmina Przygodzice, woj. Kalisz*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 211 - 213.
- Kubasiewicz M. 1977, *Badania archeozoologiczne na terenie Gdańska w X - XIV wieku*, Gdańsk Wczesnodziejowy, ss. 269, Prace Komisji Archeologicznej Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, nr 9.
- Kubik K. 1977, *Dzieje rozbudowy zamku żupnego w Wieliczce (XIII - XX w)*, Studia i Materiały do dziejów żup solnych w Polsce, 6, s. 73 - 97.
- Kurnatowska Z. 1977, *Słowiańszczyzna południowa*, Wrocław, ss. 256.
- Kurnatowski S. 1977, *Nowsze teorie na temat pierwotnych siedzib Słowian w świetle analizy paleodemograficznej*, Sl. Ant., 24, s. 17 - 38.

- 1977a, *Zagadnienie zdjęcia archeologicznego Polski Północno-Zachodniej (wprowadzenie do dyskusji)*, Spr. Arch., 29, s. 249 - 255.
- Labuda G. 1977, *Aktualny stan dyskusji nad etnogenезą Słowian w historiografii*, Sl. Ant., 24, s. 1 - 16.
- 1977a, *Jeszcze o historii Pomorza Sławińskiego i Słupskiego w XII i XIII wieku*, Zap. Hist., 42/2, s. 87 - 96.
- 1977b, rec: Leciejewicz L., *Słowiańszczyzna Zachodnia*, Wrocław 1976, zam. w: Kw. HKM., 25/2, s. 277 - 281.
- Lachowicz F., Olezak J., Siuchniński K. 1977, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na Pobrzeżu i Pojezierzu Wschodniopomorskim (Wybrane obszary próbne, katalog)*, Poznań, ss. 314.
- Leciejewicz L. 1977, rec: Labuda G., *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej*, 3, Poznań 1975, zam. w: Kw. Hist. 84/3, s. 724 - 727.
- Lehmann J. 1977, *Zabezpieczenie zabytków archeologicznych z drewna, metali i ceramiki, bezpośrednio po wydobyciu, w transporcie, magazynie i ekspozycji*, Pom. Ant., 7, s. 209 - 246.
- Łaszkiwicz T. 1977, *W sprawie pochodzenia stel nagrobnych na ziemiach polskich w okresie wpływów rzymskich (uwagi na marginesie pracy M. Czyżewskiej-Sułowskiej)*, Pom. Ant., 7, s. 543 - 552.
- Łowmiański H. 1977, rec: Modzelewski K., *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego, X - XIII wiek*, Wrocław 1975, zam. w: Kw. Hist., 84/1, s. 171 - 182.
- Łuka A. 1976, *Wczesnośredniowieczny gród w Sopocie*, Roczn. Sop., 1, s. 11 - 31.
- Madyda R. 1977, *Sprzeczki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, Mat. Staroż. i Wcz. średn., 4, s. 351 - 411.
- Magnuszewicz M. 1977, *Uwagi na marginesie ekspertyzy kości pochodzących z kurhanu nr 15 w Izbičku woj. Opole*, Spr. Arch., 29, s. 177 - 178.
- Maik J. 1977, *Tkaniny z okresu rzymskiego z terenu Polski*, Pom. Ant., 7, s. 77 - 145.
- Makiewicz T. 1975, *Materiały ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Tuchnie, koto Inowrocławia (stanowisko 3)*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 125 - 149.
- 1977, *Gospodarka hodowlana w kulturze przeworskiej na Kujawach*, Arch. Polski, 22/1, s. 111 - 135.
- 1977a, *Altarze ornamentowane z epoki żelaza w Europie*, Spr. PTPN za 1975 r., Wydział Historii i Nauk Społecznych, 93, s. 7 - 9.
- Malinowski K. 1977, *Zdziesiąt Rajewski 1907 - 1974 (nekr. oraz zestawienie pozycji bibliograficznych)*, Muzealnictwo, 24, s. 124 - 127.
- Malinowski T. 1975, *Badania wykopaliskowe na stan. 3 i stan. 12 w Komorowie. gm. Kaźmierz, woj. Poznań*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 213 - 221.
- Marciniak R. 1977, *Słowiańskie dzieje Kamienia Pomorskiego (kilka uwag na marginesie pracy: Włodzimierz Stępiński, Kamień Pomorski w XII i XIII wieku, Warszawa - Poznań 1975)*, Roczn. Hist., 43, s. 141 - 146.
- Mazur A., Nosek E. 1977, *Badania metaloznawcze czterech tzw. szpil pierścieniowatych z Opola-Ostrówka*, Arch. Polski, 42/2, s. 454 - 459.
- Mikołajczyk A. 1977, *Materiały do inwentaryzacji znalezisk monet polskich, śląskich, pomorskich i krzyżackich XIII - XVIII w. w Skandynawii*, Wiad. Num., 21/1, s. 12 - 23.
- 1977a, *Naczynia datowane skarbami monet XIV - XVIII w. na ziemiach polskich*, Polskie Tow. Arch. i Num. Biblioteka Archeologiczna, 24, Wrocław, ss. 183.
- Morawski W., Zaitz E. 1977, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Krakowie na Zakrzówku*, Mat. Arch., 17, s. 53 - 169.
- Musianowicz K. 1976, *Przyczynek do kontaktów polsko-pruskich w początku średniowiecza*, Wiad. Arch., 41 (1977), s. 393 - 398.

- Nawroński T. 1974, *Wyniki najnowszych badań archeologicznych na zamku w Darłowie*, Mat. Zachpom., 20 (1977), s. 169 - 261.
- Oborska T. 1977, *Próby oznaczenia metodą mikromorfologiczną przynależności gatunkowej skór wczesnośredniowiecznych zwierząt*, Roczn. Akad. Roln., 93, Archeozoologia 3, s. 39 - 47.
- Paderewska L. 1977, *Korygowanie chronologii C₁₄ metodą dendrochronologiczną (stan badań)*, Arch. Polski, 22/2, s. 263 - 299.
- Parczewski M. 1976, *Z badań nad kodyfikacją cech oraz datowaniem ceramiki wczesnośredniowiecznej*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk., 20/1 (1977), s. 6 - 8.
- 1977, *Osadnictwo prahistoryczne na terenie Dynowa*, Roczn. Przem., 17/18 (1976/1977), s. 31 - 36.
- 1977a, *Materiały z Minowa w woj. opolskim a zagadnienie górnośląskiej ceramiki „białej” we wczesnym średniowieczu*, Wiad. Arch., 42/1, s. 40 - 56.
- 1977b, *Prace wykopaliskowe na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Śmiczu, gm. Biała, woj. Opole*, Spr. Arch., 29, s. 159 - 175.
- 1977c, *Projekt kwestionariusza cech naczyń ceramicznych z okresu wczesnego średniowiecza*, Spr. Arch., 29, s. 221 - 247.
- Pawłowski A. 1977, rec: Gierlach O., *Góra Trębaczy w Trzebnicy w świetle badań archeologicznych w 1964 r.*, Wiad. Arch., 40/2, s. 209 - 237, zam. w: Śl. Kw. Hist. Sobótka, 32/2, s. 234 - 236.
- Perlikowska U., Michalski J. 1977, *Badania archeologiczne nad wczesnośredniowiecznym Jazdowem*, Wiad. Arch., 42/1, s. 87 - 99.
- Perzyńska-Holasowa M. 1977, *Przegląd polskich prac dotyczących Słowiańszczyzny starożytnej i wczesnośredniowiecznej, na podstawie publikacji z 1975 r. (z uzupełnieniami za rok 1974)*, Sl. Ant., 24, s. 249 - 278.
- Piaskowski J. 1976, *Metaloznawcze badania przedmiotów żelaznych żużla z wczesnośredniowiecznej osady w Nowej Hucie — Mogile*, Mat. Arch. Nowej Huty, 5 (1977), s. 181 - 199.
- 1977, rec: Bielenin K., *Starożytne górnictwo i hutnictwo żelaza w Górach Świętokrzyskich*, Kielce 1974, zam. w: Roczn. Dziej. Społ. i Gosp., 38, s. 205 - 208.
- Pietrzak M. 1977, *Cmentarzysko pruskie z V - VII w n. e. w Nowince woj. Elbląg*, Spr. Arch., 29, s. 151 - 158.
- Piniński J. 1974, *Monety bite na terenie Kamienia Pomorskiego i mennictwo biskupów kamieńskich*, Mat. Zachpom., 20 (1977), s. 329 - 342.
- Piontek J. 1977, *Średniowieczne cmentarzysko w Słaboszewie koło Mogilna: Analiza wymieralności*, Prz. Antrop., 43/1, s. 37 - 53.
- Polish Archaeological Abstracts, Vol. VII, Abstracts 1/77 - 296/77, Praca zbiorowa pod redakcją A. Dymaczewskiego, Wrocław, 1977.
- Poppe A. 1977, *O dacie wykonania Drzwi Plockich w warsztacie magdeburskim*, Not. Płoc., z. 2, s. 25 - 30.
- Pozern-Zieliński A., Ostoja-Zagórski J. 1977, *Etnologiczna interpretacja i analogie etnograficzne w postępowaniu badawczym archeologii i prahistorii. Uwagi krytyczno-polemiczne*, Sl. Ant., 24, s. 39 - 71.
- Powierski J. 1976, *Z najnowszych badań nad rolą środowiska geograficznego w dziejach północno-wschodnich ziem Polski w średniowieczu*, Kom. Maz. Warm., 24/1, s. 93 - 120.
- 1977, *Problem polsko-pruskiej granicy na Osie a osadnictwo Ziemi Płowskiej*, Kom. Maz. Warm., 25/2, s. 143 - 172.
- 1977a, *Z badań nad mitologią balto-słowiańską (W. W. Iwanow, W. N. Toporow, Issledowanija w oblasti slawijanskich drevnostej. Leksyceskie i frazeologiczeskie woprosy rekonstrukcji tekstow)*, Sl. Ant., 24, s. 305 - 316.
- Romanowowie K. i J. 1977, *Osada ludności kultury łużyckiej oraz ślady osadnictwa*

- z okresu lateńskiego i okresu wpływów rzymskich w Mielkowie, woj. Wrocław, stan. 14, Sil. Ant., 19, s. 151 - 179.
- Rozen-Przeworska J. 1977, *Zapomniane zabytki*, Wiad. Arch., 42/2, s. 147 - 154.
- Russocki S. 1977, rec: Modzelewski K., *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego. X - XIII wiek*, Wrocław 1975, zam. w: Acta Pol. Hist., 35, s. 237 - 240.
- Samsonowiczowa A. 1977, *Ze studiów nad odzieżą ludności zamieszkującej ziemię polskie we wczesnym średniowieczu*, Pr. i Mat. MAEŁ., 24, Seria archeologiczna, s. 5 - 40.
- Sędzik W. 1977, *Prastowiańska terminologia rolnicza, Rośliny uprawne, Użytki rolne*, Wrocław, ss. 123.
- Słownik Starożytności Słowiańskich*, 6, T-W, Część pierwsza T-U, praca zbiorowa pod redakcją Gerarda Labudy i Zdzisława Stiebera, Wrocław, ss. 285.
- Sobociński M. 1977, *Materiał kostny zwierzęcy z grodziska w Gwieździnie*, Roczn. Akad. Roln., 93, Archeozoologia 3, s. 63 - 80.
- 1977a, *Materiał kostny zwierzęcy z wczesnośredniowiecznego grodziska w Brodnicy*, Roczn. Akad. Roln., 93, Archeozoologia 3, s. 81 - 92.
- Spros J. 1977, *Uwagi o dziejach Pomorza Sławińskiego-Słupskiego w XIII - XIV wieku*, Zap. Hist., 42/2, s. 67 - 86.
- Suchodolski S. 1977, *A propos de l'intensité de l'échange local sur les territoires polonais aux Xe - XIe siècles*, Wiad. Num., 21/1, p. 1 - 11.
- 1977a, *Nowy obraz mennictwa bawarskiego w X i XI wieku*, Wiad. Num., 21/3, s. 168 - 177.
- 1977b, *Uwagi o rozważaniach Zbigniewa Żabińskiego nad metrologią monet pierwszych Piastów*, Wiad. Num., 21/2, s. 108 - 111.
- Szafański W. 1975, *Słowiańszczyzna w Murowanej Goślinie pod Poznaniem*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 159 - 168.
- Szwed J. 1977, *Rola Bałtyku w dziejach Pomorza Wschodniego w starożytności*, Wrocław, ss. 126.
- Szydłowski J. 1977, *Grupa dobrodzieńska jako wyraz lokalnych przemian w schyłkowej fazie kultury przeworskiej*, Katowice, ss. 116.
- Ślaski K. 1977, rec: Dunin-Wąsowicz T., *Zmiany w topografii osadnictwa wielkich dolin na Niżu Środkowoeuropejskim w XIII wieku*, Wrocław 1974, zam. w: Roczn. Hist., 43, s. 178 - 179.
- Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław, 19 (1977), ss. 91.
- Trzeciakowski J. 1977, rec: Tyszkiewicz J., *Środowisko naturalne i antropogeniczne w dorzeczu Narwi przed 1000 lat*, Wrocław 1975, zam. w: Arch. Polski, 42/2, s. 474 - 484.
- Tunia K. 1977, *Major Investigations and Discoveries From the Stone and Early Bronze Ages in 1976*, Spr. Arch., 29, s. 189 - 192.
- 1977a, *Major Results of 1976 Excavations of Early Medieval Sites in Poland*, Spr. Arch., 29, s. 199 - 203.
- Twardocka J. 1977, *Erazm Majewski jako pierwszy polski krytyk tezy Gustawa Kossinny*, Arch. Polski 22/2, s. 399 - 420.
- Tworek S. 1977, Rec: Kosman M., *Drogi zaniku pogaństwa u Bałtów*, Wrocław 1976, zam. w: Kw. Hist., 84/3, s. 728 - 731.
- Tyszkiewicz J. 1977, *Problematyka i potrzeby badawcze wczesnośredniowiecznych dziejów dorzecza Sanu i górnego Bugu*, Roczn. Przem., 17/18 (1976/1977), s. 5 - 20.
- Tyszkiewicz L. A. 1977, rec: Strzelczyk J., *Słowianie i Germanie w Niemczech Środkowych we wczesnym średniowieczu*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria Historia 67, Poznań 1976, zam. w: Śl. Kw. Hist. Sobótka, 32/3, s. 375 - 378.
- Wachowski K. 1977, *Chronologia i funkcja tzw. szpil pierścieniowatych w świetle znalezisk na Ostrówku w Opolu*, Arch. Polski, 42/2, s. 446 - 454.

- Waluszewska-Bubień A. 1977, *Szczałki kostne ptaków w zwierzęcych materiałach wykopaliskowych z Inowrocławia*, Roczn. Akad. Roln., 93, Archeozoologia 3, s. 103 - 114.
- 1977a, *Resztki kostne fauny ptasiej we wczesnośredniowiecznym materiale wykopaliskowym z Brodnicy*, Roczn. Akad. Roln., 93, Archeozoologia 3, s. 93 - 101.
- Wędzki A. 1977, Rec: Jürgen Schölzel, *Nimptsch in Schlesien, Vorzeit, Frühzeit, Mittelalter*, Magdeburg/Lahn 1974, Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas. Im Auftrage des Johann Gottfried Herder-Instituts, herausgegeben von Hans Karp, Nr. 94, zam. w: St. Ant., 24, s. 321 - 323.
- 1977a, Rec: *Materiały do studiów nad osadnictwem bnińskim* pod redakcją Jana Żaka, *Grodzisko wkleśte*, Poznań 1975, *Grodzisko stożkowate*, Warszawa—Poznań 1976, zam. w: St. i Mat. do Dziej. Wlkp. i Pom., 12/2 (24), s. 183 - 186.
- Wisner H. 1977, Rec: Kosman M., *Drogi zaniku pogaństwa u Baltów*, Wrocław 1976, zam. w: Zap. Hist., 42/2, s. 125 - 126.
- Wiśniewski J. 1977, *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny*, Acta Balt. Slav. 11, s. 7 - 80.
- Wołagiewicz R. 1974, *Gronowo 1974 — badania na kurhanowym cmentarzysku kultury wielbarskiej*, Mat. Zachpom., 20 (1977), s. 7 - 30.
- 1977, *Kręgi kamienne w Grzybnicy*, Koszalin, ss. 111.
- 1977a, *Pole orne ludności kultury wielbarskiej z okresu wczesnorzymskiego w Gronowie na Pomorzu*, Wiad. Arch., 42/2, s. 227 - 244.
- Woyda S. 1977, *Mazowiecki ośrodek hutnictwa starożytnego (I wiek p. n. e. — IV wiek n. e.)*, Kw. HKM., 25/4, s. 471 - 488.
- Woźniak Z. 1977, *A Survey of the Investigations of the Bronze and Iron Age Sites in Poland in 1976*, Spr. Arch., 29, s. 193 - 198.
- 1977a, Rec: Domański G., *Studia z dziejów Środkowego Nadodrza w III - I wieku p. n. e.*, Arch. Polski, 22/1, s. 237 - 245.
- Zaluska K. 1977, *Charakterystyka zbioru numizmatycznego w muzeum w Sanłomierzu*, Roczn. Muz. Narod. w Kielcach, s. 323 - 331.
- Zbiński A. 1977, *Badania kompleksowe archeologiczno-architektoniczne w twierdzy nadmorskiej w Wisłoujściu w 1970 roku*, Zesz. Nauk. Politechn. Gdańsk, Architektura, 14, s. 133 - 141.
- Zeylandowa M. 1975, *Badania wykopaliskowe na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Łądzie woj. Konin, w latach 1974 - 1975*, Fontes Arch. Posn., 26 (1977), s. 205 - 210.
- Zientara B. 1977, *Model społeczeństwa polskiego X - XIII wieku w księżce Karola Modzelewskiego*, Kw. HKM., 25/1, s. 101 - 109.
- Żabiński Z. 1977, *Rozważania nad metropolią monet pierwszych Piastów*, Wiad. Num. 21/2, s. 102 - 107.
- Żak J. 1976, *Kontakty zachodniosłowiańsko-skandynawskie w IX, X i XI w.*, Spr. PTPN za 1974 r., 92, s. 6.
- 1977a, *Migracje Słowian w kierunku zachodnim w V/VI - VII w n. e.*, Studia Historica Slavo-Germanica, 6, s. 3 - 30.
- 1977b, *Najstarsze dzieje spoczeźstw zamieszkujących dorzecze dolnej Warty*, Zesz. Gorz., 1, s. 15 - 29.
- 1977c, *O studiach osadniczych*, Arch. Polski, 22/2, s. 424 - 428.
- Żygulski J. 1977, Rec: Kajzer L., *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Wrocław 1976 i Wawrzonowska Z., *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów Śląskich od XII do XIV w.*, Acta Arch. Lodz., 25, Łódź 1976, zam. w: Kw. HKM., 25/2, s. 282 - 285.

